

**PRESA LITERARĂ DIN EXIL - MIJLOC ȘI SURSĂ DE
CONTINUITATE A CULTURII ROMÂNEȘTI
(*Luceafărul*. Paris, 1948-1949)**

**THE LITERARY PRESS IN EXILE- A SOURCE AND A METHOD
FOR THE MAINTENANCE OF THE ROMANIAN CULTURE
(*Luceafărul*. Paris, 1948-1949)**

Prof. univ. dr. Mihaela ALBU
Universitatea din Craiova

Dan ANGHELESCU– scriitor, membru USR
Director revista internațională *Carmina Balcanica*
Redactor revista *Gracious Light*, New York

Abstract

Living in exile, the majority of the Romanian intellectuals tried to continue abroad their cultural activities. Some of them wrote or published books, others managed to edit newspapers or magazines. The literary magazines became a real method of continuation, maintaining the great culture started in our country between the two world wars, contributing also to preserve the nature of the Romanian identity.

Unfortunately, today in Romania, this important activity of our exile is still unknown.

*This article emphasizes the importance of the Romanian literary press established in exile and focuses on the first literary magazine, *Luceafărul*, founded in 1948 by Mircea Eliade and Virgil Ierunca.*

Key words: *exile, spiritual typology of the Romanian exile, literary press, the preservation of cultural identity, the first literary magazine – *Luceafărul*.*

Cuvinte-cheie: *exil, tipologia spirituală a exilului românesc, presa literară, menținerea identității culturale, prima revistă literară – *Luceafărul*.*

1. Europa postbelică

După încheierea celei de a doua conflagrații mondiale, un zid concret, dar și o gravă fractură ideologică aveau să împartă Europa în două lumi distincte, opuse și în permanent război „rece”.

La sfârșitul războiului, poziția Occidentului față de Europa de est a fost, după cum se știe, una de totală pasivitate, țările răsăritene fiind lăsate practic la discreția ocupantului sovietic.

Dar mai mult decât atât. Imediat după încheierea conflagrației, în întreaga Europă de Vest confruntarea acerbă dintre fascism și democrație va fi aproape imediat înlocuită de o alta, la fel de violentă, între comunism și anticomunism. Guvernele (dar mai ales mulți dintre intelectualii din Occident) nu vedeau/ nu înțelegeau nimic din ceea ce se întâmpla cu adevărat grav în țările din estul Europei, căzute (lăsate să cadă) sub influența Uniunii Sovietice. Aici distrugerea îmbrăcase forme totale, guvernele aflate sub tutela Moscovei operând pe toate planurile, ajungând până în cel cultural, prin ample acțiuni de exterminare a intelectualității, de deformare a conștiințelor și a identității naționale, printr-o rusificare forțată. Se ducea astfel o amplă, dirijată și consecventă luptă de ștergere a memoriei colective.

2. România și dictatura comunistă

În România, orice tentativă de rezistență anticomunistă era de acum sortită eșecului. Regimul comunist suprimase partidele politice aruncând în temnițe, cu scopul unei rapide exterminări, întreaga elită politică a țării. Abdicarea forțată a Regelui Mihai fusese urmată de închiderea granițelor și – practic în absolut toate planurile – de efecte devastatoare ale totalei izolări a țării. Naționalizarea întregii economii, suprimarea proprietății private și începuturile campaniilor de colectivizare a agriculturii declanșaseră un haos fără precedent. Cea mai cumplită degradingoladă din întreaga istorie a societății românești va fi și în continuare accentuată prin reforma învățământului, desființarea Academiei Române, a Bisericii Greco-Catolice, suprimarea libertăților presei, a fundațiilor și editurilor particulare, introducerea cenzurii, publicarea listelor de cărți interzise (mereu adăugite cu noi și noi titluri) și epurarea bibliotecilor. Se conturase deja cu limpezime tabloul monstruoasei tentative de lichidare totală a tot ceea ce până atunci fusese cultură, tradiție și spiritualitate românească.

Înțelegând foarte bine starea de fapt, una dintre cele mai clare conștiințe ale epocii, Mircea Eliade, nota în *Jurnalul* său parizian (16 feb. 1949): „adversarul nu se îngrijorează decât de *elite* care, cu un sistem polițienesc bine pus la punct, prezintă avantajul că pot fi suprimate fără dificultăți. Nu era deloc întâmplător faptul că, în același an în care Eliade își redacta în jurnal amintita notă, la Paris, în primul opus (*Précis de décomposition*, gândit și editat în limba franceză la Gallimard) Cioran schița un tulburător – și foarte veridic – *portret* al dogmatismului totalitar:

„Ce altceva este Căderea, decât urmărirea unui adevăr și siguranța de a-l fi găsit, pasiunea pentru o dogmă, statornicirea într-o dogmă? De aici rezultă fanatismul – tară capitală, care îi dă omului gustul eficacității, al profetiei, al terorii – lepra lirică prin care molipsește sufletele, le supune, la sfârșimă sau le exaltă...Nu i se sustrag decât scepticii (sau leneșii și esteții), pentru că ei nu propun nimic, pentru că – adevărați binefăcători ai umanității – ei îi nimicesc prejudecățile și-i analizează delirul. Mă simt mai în siguranță lângă Pyrrhon decât lângă un sfânt Paul, pentru bunul motiv că o înțelepciune ce rostește cuvinte de duh este mai blândă decât o sfințenie dezlanțuită. /.../ niciodată nu te poți feri îndeajuns de ghearele unui profet...Depărtați-vă de el când înalță vocea, chiar în numele cerului, al cetății sau al altor pretexte: satir al singurătății voastre, el nu vă iartă că trăiți dincoace de adevărurile mâinilor sale; isteria sa, bunul său, el vrea să vi-l împărtășească, să vi-l impună și să vă desfigureze.” (1)

3. Cultura în exil – o „politică eficace”

La o privire de ansamblu, pe un fir diacronic, dar și pe unul sincron, urmărind activitatea exilului românesc din prima perioadă (cea a anilor '50), apoi din următoarele, precum și țară după țară, cercetătorul va descoperi – pe lângă activitatea politică (cunoscută și temută la București!) – o extrem de bogată și variată activitate culturală.

Pe fondul ștergerii totale a numelor lor din patrimoniul cultural românesc (v. *Publicații interzise*, 1948, reeditată de Victor Frunză sub titlul *Cartea cărților interzise*, ed. Victor Frunză, 2003, cu cca. 8.000 de titluri scoase din circulație!) semnalăm un fenomen oarecum paradoxal: mulți oameni de cultură, scriitori, artiști, jurnaliști, profesori etc., precum și activitatea lor erau mult mai bine cunoscute în lume decât în țara de origine.

Astfel, în România comunistă majorității le fusese prohibit fie și numele, iar opera lor, chiar și cea de dinaintea plecării, fusese interzisă. Așa se face că personalități ca Alexandru Ciorănescu, George Ciorănescu, George Uscătescu, Alexandru Busuioceanu, N. Herescu, Ștefan Baciu ș.a. sunt până astăzi necunoscute publicului român, bucurându-se în schimb de o largă apreciere în țările în care au trăit.

În momentul acela – când în țară rezistența față de comunism era imposibilă – intelectualii din exilul românesc îmbrățișaseră ideea lui Eliade despre *cultură*, ca „unica politică eficace” pe care cei *deșțarați* o mai aveau la dispoziție. Într-adevăr în perioada anilor '48 – '50, atât în sfera politicului, cât și în planul acțiunilor cu caracter cultural, se declanșa o veritabilă efervescență acțională. Astfel, pe terenul demersurilor politice, la Paris, avusese loc formarea *Consiliului*

partidelor politice în exil (august 1948), cel care avea să editeze ziarul *La Nation Roumaine*, iar la data de 10 mai a următorului an lua ființă *Comitetul Național Român* sub președinția generalului Nicolae Rădescu. În paralel, tot la Paris, își făceau apariția asociații și entități organizaționale cu caracter cultural. Între acestea pot fi amintite Asociația „Mihai Eminescu” – mai 1948 (căreia îi datorăm apariția revistei *Luceafărul*), „Centrul Român de Înalte Studii”, înființat în anul 1949 (avându-i la conducere pe matematicianul Petre Sergescu, pe istoricul Constantin Marinescu și pe lingvistul Sever Pop), „Centrul Român de Cercetări”, înființat în 1950 sub patronajul prințului Nicolae și – cea mai prestigioasă ctitorie culturală a exilului românesc – *Fundația Regală Universitară „Carol I”*. După desființarea ei în țară de către regimul comunist, aceasta reapărea în capitala Franței în luna decembrie a anului 1950. Așa cum se sublinia în nota adresată Ministerului francez al Afacerilor Externe de către Constantin Vișoianu, *Fundația Regală Universitară „Carol I”*, „timp de aproape un secol, a fost în România una dintre cele mai active instituții culturale în serviciul dezvoltării Gândirii și Științei.” Și – preciza în continuare respectivul document – *acum era destinată să se constituie, pe teritoriul francez, ca un centru de activitate culturală al refugiaților români din Europa și din toată lumea.*(2). Direcția *Fundației* a fost încredințată unui Comitet de conducere avându-l în frunte pe fostul rector al Politehnicii din București, matematicianul Petre Sergescu, membru corespondent al Academiei Române și secretar al Academiei Internaționale de Istoria Științelor. De-a lungul timpului Secretariatul *Fundației* avea să fie asigurat și de George Ciorănescu, Emil Ciurea, Neagu Djuvara, Theodor Cazaban și Constantin Cesianu. Din rândul consilierilor considerați „reprezentanții cei mai autorizați ai culturii și învățământului superior românesc” făceau parte nume de mare notorietate în sfera culturii și artelor: Matila Ghyka, Constantin Brăiloiu, Alexandru Busuioceanu, Constantin Amărieuței, Mircea Eliade, Alexandru Ciorănescu, Virgil Ierunca, Monica Lovinescu, Vintilă Horia și mulți alții. *Fundația* va servi cu strălucire rațiunilor pentru care fusese creată și prin editarea a numeroase cărți și broșuri, precum și a unor publicații dintre care neapărat se cuvin amintite: *Revue des études roumaines*, *Bulletin scientifique roumain* și *Ființa Românească*. (3).

Eva Behring, în panorama sa asupra exilului românesc, considera că scopul activității culturale a „membrilor marcanți și a editorilor de publicații” era „să decidă și ei asupra identității culturale a românilor, să intermedieze între cultura română și cea a țării-gazdă, să fie pentru exilați foruri ale întâlnirii și schimbului de idei.” (4)

Desigur, realitatea impunea cu totul alte stări de fapt, o cu totul altă viziune asupra moștenirii culturale pe care cei aflați departe de țară se simțeau datori să o păstreze și să o promoveze. Mai mult. Înființarea de instituții, societăți, biblioteci, edituri și servicii editoriale îi dau Evei Behring imaginea cuprinderii „țării” din exil într-o „rețea”, de vreme ce „aceleași nume” se întâlnesc peste tot (în țările europene, în SUA, în Canada sau America de Sud), ele impunând direcția organizațiilor, programelor editoriale și orientării revistelor.

„Rețeaua” pe care o identifica cercetătoarea germană își avea formele de manifestare și în alte diverse acțiuni. Printre cele mai importante se numără semnalarea și comentarea cărților unui scriitor de către altul sau a unei reviste de către alta, scriitorii, editorii, traducătorii, conducătorii de cenacluri sau de organizații culturale promovându-se între ei, făcând cunoscută activitatea celorlalți cu o conștiință a apartenenței la un grup etnic cu puternice rădăcini culturale. Un exemplu semnificativ îl aflăm în cazul *Revistei Scriitorilor Români*, unde, în numărul 3, citim comentarii elogioase despre *Ființa Românească*, în numărul 5 despre *Destin*, iar în numărul 6 despre *Almanahul Pribegilor Români*.

4. Presa literară-mijloc de conservare identitară

Putem afirma astăzi cu certitudine că *Exilul* a reprezentat chiar de la început continuitatea și, de fapt, legătura unică ce se mai putea păstra cu tradiția culturală interbelică. Iată de ce, în publicațiile literare, *elitele intelectuale* aveau să fie considerate „*monade ale vieții și culturii românești*.” (5). Risipite în lumea întreagă, ele vor încerca și chiar vor reuși un *consens cultural* ale cărui valori se vor propaga prin revistele, societățile și cercurile lor. *Cu siguranță acest exil* – se

sublinia ulterior – *care pe plan politic nu a adus nimic durabil* –, în comunitatea sa fragilă, a realizat pe plan cultural un efort semnificativ. (6).

Este evident astfel că, deși refugiații proveneau din „tabere” cu ideologii cultural-politice diferite – ceea ce făcea dificilă o coagulare în planul confruntărilor politice –, în sfera slujirii și promovării spiritualității românești unirea între diferitele grupări a putut fi reală. O va sublinia Nicolae Florescu, în urma cercetării complexe și asidue a fenomenului exilului românesc: „Dincolo de polemicile sau disputele personale, scriitorii exilului, lăsând la o parte *cazul* Constantin Virgil Gheorghiu, nu au abandonat nici un moment cauzele majore ale afirmării lor politice, într-o perfectă sincronie și într-o unitate de vederi impresionante.” (7).

Dar unul dintre aspectele majore ale activității scriitorilor exilați, folosit și ca modalitate de menținere în tiparele limbii materne și de păstrare a structurii identitare, a constituit-o presa și, cu atât mai mult, *presa literară*.

Dacă unii dintre scriitorii din afara țării (parțial sau total) au fost nume familiare - într-o oarecare măsură – cititorului din țară, publicațiile exilului (în general) – din cauză că au fost atâta vreme prohibite – continuă să fie și astăzi în România foarte puțin cunoscute. Repunerea în circuitul cultural este o necesitate de prim ordin, având în vedere valoarea celor care au semnat în paginile lor, precum și faptul că multe dintre poeme, multe fragmente de proză, schițe sau nuvele, dar și eseuri și studii de certă importanță au fost publicate în revistele exilului în premieră.

Primele manifestări revuistice apăruseră chiar în anii imediat următori instalării comunismului ('48 – '49), la Paris, prin revista (subintitulată) a „scriitorilor români din exil”, *Luceafărul*, și la Stuttgart, prin *Orizonturi* ('49 – '53), aceasta publicată sub egida „Cercului de Studii și Cercetări al Românilor din Germania.”

4.1. Teme predilecte

Încă din perioada acelor începuturi se conturaseră pregnant și problematicile dominante: definirea și afirmarea *identității culturale*, precum și grija pentru o cât mai adecvată aducere în exprimare a *sensurilor suferinței și experiențelor exilului*. Edificatoare din această perspectivă sunt studiile publicate de Mircea Eliade în *Luceafărul* (*Lauda culturii românești și Două tradiții spirituale românești*). Dar – în egală măsură și nu fără un anume patos – se va scrie despre *emigrația politică* și despre *misiunea scriitorilor români din exil*, despre *tipologia spirituală a emigrației românești*, despre *valorile exilului*, apoi despre *limba română și caracterul național*, atenția fiind în același timp îndreptată în permanență către *sovietizarea culturii române* (v. articolul cu același titlu din *Luceafărul*, nr. 1, semnat „Iosif Moldoveanu”, pseudonimul lui George Ciorănescu, precum și articolul – nesemnat – din aceeași publicație, *Sovromcultura!*). Și despre *istorie*, privită din perspectiva de victime ale acesteia se va scrie adesea în literatura creată în afara granițelor. Intelectualitatea exilului românesc se va remarca astfel și în sensul unei obstinate *fixații* pentru istorie. Un exemplu este Mircea Eliade care nu rezistă acestei tentații nici măcar în creația literară. Astfel, într-un roman cum este *Noaptea de Sânziene* sunt incluse ample meditații referitoare la o „*teroare a istoriei*”. Devenită aproape un laitmotiv *ideea* aceasta reapare și într-un articol publicat în 1954 sub titlul *Căderea în istorie* vorbește despre *vicisitudinile istoriei*. Preocuparea fusese evidențiată și în eseurile *Catastrofă și mesianism. Note pentru o Teologie a Istoriei* (în *Destin*, nr.3/ 1952), precum și în *Destinul culturii românești* (*Destin*, nr.6-7/ 1953).

Dar *Istoria* devenise o obsesie comună pentru întreaga inteligență a exilului românesc. Victime – și chiar de dată recentă – ale *Istoriei* europene, intelectualii resimt necesitatea imperioasă de a înțelege, de a descifra sensurile ascunse ale acesteia; în eventualitatea că ele ar putea într-adevăr să și existe. Sau – în cazul contrar – să depună mărturie pentru absurdul și oroarea unui asemenea timp al întunecării sensului, al puținătății și sărăciei spirituale (*eine Zeit der Dürftigkeit!*). O demonstrație privind existența respectivei *obsesii* este „Cuvântul de început” al primului număr din revista *Luceafărul* de la Paris. În câteva fraze, articolul (nesemnat și deci subînțeles ca un punct de vedere al editorilor) jalonează principalele aspecte prin care se manifestă „cea mai gravă criză pe care a cunoscut-o neamul românesc” și aceasta nu atât în ocuparea pământului, cât în „batjocorirea

sufletului”, în „nimicirea spiritualității noastre autentice.” Pentru ca această „nimicire”/ distrugere să fie cunoscută de generațiile viitoare, dar și pentru o conștientizare a contemporanilor, redacția enumeră câteva dintre variatele fețe ale acestei crize, ele fiind: – „răstălmăcirea tradiției istorice”; – „ponegrirea graiului, credințelor și culturii”; – nimicirea spiritualității”. Astfel, într-un fragment extrem de dens se detaliază câteva aspecte tragice ale situației din România în primii ani de după cucerirea sovietică:

„De nenumărate ori pământurile ei au fost încălcate, prădate și urgisite; adesea, neamul nostru și-a pierdut și plăpânda neatârnată pe care izbustise s-o apere împotriva tuturor vitregiilor. Dar niciodată nu s-a încercat, ca în zilele noastre, să i se batjocorească sufletul. Niciodată nu s-a urmărit cu o atât de înveninată înverșunare răstălmăcirea tradiției noastre istorice, ponegrirea graiului, credințelor și culturii noastre, nimicirea spiritualității noastre autentice. Astăzi, în România, nici un autor clasic nu mai poate fi citit în textul lui integral. „Epurarea” bibliotecilor și librăriilor noastre, începută ani în urmă, continuă cu o violență crescândă. În locul lui Mihai Eminescu, Hașdeu, N. Iorga, Octavian Goga, Brătescu-Voinești sau Liviu Rebreanu, ni se propun, în original sau în traducere, autori sovietici. Majoritatea scriitorilor români în viață nu mai pot publica. Să sperăm că nu va veni niciodată ziua când nici măcar nu vor mai putea scrie ...” (8).

Aceeași orientare o vom regăsi și în alte publicații, cum este de exemplu revista *Destin* unde, sub semnătura lui Carl Schmidt, apare un studiu intitulat *Pentru o viziune creștină a istoriei*. Elocvente sunt chiar frazele cu care debutează textul respectiv:

„Toți oamenii care planifică sau încearcă să înjuge masele la carul programelor lor, practică într-un anumit fel, o filozofie a istoriei. Ei acceptă faptul mijloacelor de distrugere pe care științele moderne ale naturii le pun la dispoziția celor care ostentează puterea. Dar problema oamenilor împotriva cărora trebuie îndreptate aceste mijloace, nu este, desigur, o problemă de științe naturale. Ba încă demult a încetat chiar să mai fie o problemă morală sau juridică. Astăzi această problemă poate fi pusă și rezolvată numai sub unghiul filosofiei istoriei. De pildă marxismul este într-un grad atât de intens o filozofie a istoriei, încât orice contact cu el devine polemică filosofico-istorică. (...) Orice propagandă de masse își caută evidența în demonstrația că se află alături de evenimentele viitoare. (...). *Până și disperarea își află strigătul suprem numai în amenințarea că istoria universală și-a pierdut sensul.*” (9).

Și Vintilă Horia se încadrăse acestei tendințe cu *Premisele unui revizionism românesc* (*Destin*, nr.2/ 1951), apoi cu *Eseu despre interpretarea ciclică a istoriei* (*Destin*, nr. 6-7/ 1953) și – ulterior – cu *Speranța socialismului tragic* (*Destin*, nr.8-9/ 1954).

Acestea sunt, desigur, numai câteva, foarte puține exemple. Fie și numai de aici, cercetătorul care studiază activitatea cultural-literară a exilului nu va fi surprins să descopere în această presă o vastitate a preocupărilor, o diversitate a problematicilor abordate. Va fi astfel evident că intelectualii români care au reușit să emigreze în țările libere de comunism au fost și cei care au reînnoțit în alt teritoriu tradițiile culturale de acasă. Și să nu uităm că, așa cum sublinia una dintre conștiințele exilului românesc, acest exil a fost alcătuit „mai ales din intelectuali. La noi, mai ales intelectualii au fost persecutați, au fost îngrădiți în țelurile lor și atunci exilul românesc numără mai mulți intelectuali. Ori acești intelectuali au punctat întreg globul, ei se găsesc peste tot și, mai mult decât atâta, sunt în legătură. Aici, în Occident, s-au făcut mereu congrese, reuniuni, întruniri, sunt publicații românești, este Institutul din Freiburg, de pildă, care și-a propus să cumuleze o serie întreagă din aceste publicații.” (10).

Astfel, activitatea lor (în cea mai mare parte în strânsă cooperare, indiferent de locul de pe glob) avea mai ales scopul de a demonstra lumii întregi, așa cum făcuse cunoscut unul dintre cei mai de seamă reprezentanți, Mircea Eliade, că „România există (...) și ca prezență spirituală.” (11). Această „prezență” începuse cu revista *Luceafărul*. Apărută (din lipsă de fonduri!) doar în două numere (mai 1948 și noiembrie 1949), este o publicație care trebuie să rămână în istoria literaturii noastre nu numai ca deschizătoare de drumuri, dar mai ales ca simbol al unei „rezistențe românești, mai puțin zgomotoase, dar cu atât mai profundă”, ca simbol al acelei preocupări majore „de a păstra

graiul românesc și de a continua aici tradiția literelor noastre”, după cum o aprecia Ioan Cușa (12), fiind „o icoană, în mic, a tuturor tradițiilor literare și spirituale încă vii, astăzi, în cultura românească”, după cum o aprecia cu clarviziune însuși creatorul ei, Mircea Eliade. (13).

Concluzii

Dacă în România de după instaurarea comunismului, scara de valori fusese răsturnată, scriitorii importanți interziși sau cenzurați, instituții culturale de prestigiu interzise și înlocuite cu altele aservite ocupantului sovietic, în exil, cei care avuseseră șansa liberătății și-au asumat încă de la început rolul important de continuitate și promovare a valorilor naționale.

Pe lângă activitatea literară propriu-zisă, una dintre preocupările lor a fost editarea de reviste și ziare în limba română, prin aceasta ei reușind nu numai o reînnoire a tradiției presei literare din țară, de dinainte de război, dar și o menținere, prin limba română, a structurii identitare.

Bibliografie

1. Cioran, E., *Tratat de descompunere*, București, Humanitas 1992, p.9.
2. Dobrinescu, Valeriu Florin și Pătroi, Ion, *Documente franceze privind începutul organizării exilului românesc*, București, Edit. „Vremea”, 2003, p. 99.
3. Cazacu, Matei, *Introducere*, în volumul *George Ciorănescu și Exilul Românesc. Documente din arhiva Fundației Regale Universitare Carol I*, București, Edit. Institutului Cultural Român, 2007, pp. 10, 11.
4. Behring, Eva, *Scriitori români din exil. 1945-1989*, București, Editura Fundației Culturale Române, , 2001, p. 45.
5. *Destin*, nr.1/ 1951, *Cuvânt înainte*, p. 3.
6. Uscătescu, George, în *Destin*, nr. 10/ 1956, p. ??????
7. Florescu, Nicolae, *Menirea pribegilor*, București, Edit. „Jurnalul literar”, 2003, p. 15 (s.n.).
8. *Luceafărul. Revistă a scriitorilor români din exil*, Paris, 1948, p. 3.
9. Schmidt, Carl, *Pentru o viziune creștină a istoriei*, în *Destin*, nr. 2 octombrie 1951.
10. Chihaia, Pavel, *Scrieri din țară și din exil*, București, Paideia, 2007, vol. III, p. 209.
11. Eliade, Mircea, „Pentru o bibliografie a pribegiei”, în vol. *Profetism românesc*, București, Edit. „Roza vânturilor”, 1990, p. 152.
12. Cușa, Ioan, în *Anotimpuri*, ian.-martie 1955, apud Nicolae Florescu, *Înapoi la Aristarc*, vol. I, București, Ed. „Jurnalul literar”, 2009, p. 343.
13. Eliade, Mircea, *Scrisoare către Basil Munteanu*, apud Nicolae Florescu, op. cit., p. 342.